

лексики – відсутність вульгаризмів, суржику, невмотивованих повторів; граматики – правильна, завершена будова речень, нормативні словоформи.

Виразність риторичного тексту виявляється через уміння учнів вірно користуватися стилями мови і художніми засобами: тропами і стилістичними фігурами, комбінуванням слів, що мають переносні значення, доречним використанням різноманітних синтаксичних конструкцій тощо.

Спираючись на всі попередні ознаки, учні вчаться створювати ефективний риторичний текст, який здатен викликати у слухачів естетичне задоволення. Виступ має справити враження гарної, вишуканої мови, що досягається добром мовних засобів, потрібних для певної комунікативної настанови, гармонійною цілісністю тексту.

Отже, вище зазначене свідчить, що через уміння створити текст промови учні основної школи формують навички побудови тексту на визначену тему; розвивають здібності аналізувати текст з точки зору риторичної майстерності, інтегруючи знання з фразеології, лексикології, морфології та інших розділів мовознавства; розвивають комунікативні вміння, зв'язне мовлення, збагачують словниковий запас тощо. Тому виокремлення особливостей риторичних текстів різних типів, стилів і жанрів, безумовно, стане темою для подальших розвідок у даному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамович С.Д. та ін. Риторика загальна та судова: Навч. посіб./ С.Д. Абрамович, В.В. Молдован, М.Ю. Чикарькова – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Вандишев В.М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2003. – 264 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 137 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
6. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – 311 с.
7. Сагач Г.М. Риторика: Навч. посіб. для студентів середніх і вищих навч. закладів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 568 с.
8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: ЦУЛ, «Фитосоцицентр», 2002. – 336 с.
9. Скуратівський Л.В. Українська мова. Елементи практичної риторики. – К.: Освіта, 2004. – 128 с.

УДК 37.032

І.В. Гайдаєнко, В.Б. Хоменко

УДОСКОНАЛЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті ґрунтовно аргументовано необхідність систематичної стилістичної роботи з учнями старшої школи та запропоновано систему вправ, спрямовану на удосконалення стилістичних умінь і навичок старшокласників.

The article deals with the necessity of regular stylistic work with pupils of the senior school, the system of exercises, which improve stylistic abilities of senior pupils is offered.

Українська мова – мова державного функціонування в Україні. Вона є засобом вираження національної культури й самосвідомості українців. Її функціональне призначення полягає в обслуговуванні усіх сфер діяльності людини, в забезпеченні її комунікативних потреб.

Навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах полягає, по-перше, в опануванні школярами елементарних лінгвістичних знань (засвоєння основ науки про мову) і, по-друге, у формуванні в них мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для активної виробничої та суспільної діяльності. Тому особлива увага приділяється підвищенню рівня «стилістичної вправності учнів» [3: 318]. Мовлення має бути правильним не тільки орфоепічно, лексично й граматично, але й стилістично, що зумовлює вивчення шкільного курсу мови в стилістичному аспекті.

Проблема розвитку стилістичних умінь і навичок школярів не нова. Проте питання про їх формування остаточно не розв'язане й залишається **актуальним**. Дослідники пропонують різні шляхи формування й удосконалення в учнів стилістичної вправності. Нами в шкільній практиці також розробляється й апробується методика роботи зі стилістики в старших класах. Уважаємо за необхідне ознайомити з нею, пропонуючи окремі її компоненти – систему вправ, що виявляє набуті в основній школі знання учнів та удосконалює їхні уміння й навички зі стилістики.

Мета статті полягає в тому, щоб обґрунтувати необхідність систематичної стилістичної роботи з учнями старшої школи та розробити систему вправ, яка допоможе реалізувати завдання вчителя в процесі удосконалення стилістичних умінь і навичок старшокласників.

Соціальні процеси в нашому суспільстві торкнулися й проблеми функціонування мови – розширення сфери вживання української літературної мови як державної – висунуло завдання вільно володіти всіма стильовими ресурсами мови, засвоїти її зображувальні, термінологічні, емоційно-експресивні та інші багатства, забезпечити українській мові її престиж і значущість. Володіти мовою – означає знати її та послуговуватися нею, що спонукає постійно прагнути до високого рівня культури мовлення, досягнення якого зумовлюється знанням стилістики.

Для методики навчання стилістики важливим є врахування стилістичних можливостей мови залежно від мети, завдань, змісту, типів мовлення та різних ситуативних особливостей спілкування в певній галузі (І.Білодід, В.Ващенко, В.Виноградов, М.Кожина, Ш.Баллі та ін.). Ця концепція слугувала поштовхом до нових наукових досліджень (П.Дудик, С.Єрмоленко, А.Коваль, Л.Мамчур, Л.Мацько, М.Пентиліук, О.Пономарів та ін.).

Питанням вивчення стилістики в школі займалися відомі методисти (О.Біляєв, М.Вашуленко, В.Мельничайко, М.Пентиліук, М.Стельмахович). Науковці продовжують активно досліджувати проблеми стилістичної грамотності (Л.Мамчур, Т.Мельник, А.Нікітіна, Л.Сугейко та ін.).

Специфіка роботи зі стилістики в старших класах полягає в тому, що вона активізує засвоєні в основній школі знання норм й усіх можливих варіантів літературної мови, удосконалює вміння й навички послуговуватися ними в різноманітних мовленнєвих ситуаціях, під час продукування текстів різних стилів.

Для ефективного інтелектуального розвитку учнів учитель повинен так організувати систему навчання, щоб кожна навичка формувалася саме на тому етапі навчання, на якому необхідність оволодіння нею усвідомлюється школярами як важлива умова її подальшого розвитку при вивченні теоретичного матеріалу [2: 362].

Під системою навчання стилістики в школі розуміють процес, спрямований на оволодіння опорними знаннями й навичками зі стилістики, що характеризується взаємопов'язаністю усіх його компонентів, тобто мети, змісту, засобів, методів та прийомів навчання, видів вправ, способів засвоєння знань та вмінь тощо [1: 227].

Під час роботи зі стилістики на уроках української мови в 10-11 класах важливу роль відіграють різні засоби активізації розумової діяльності учнів, зокрема проблемне навчання, основу теорії якого, як зазначає М.Пентиліук, "становить поняття проблемної ситуації та спосіб її розв'язання [3: 142; 4: 60-61]". Окрім того, педагог має дотримуватися принципу цілісного вивчення мови і мовлення, який "...розкриває перед учителем широкі можливості для розвитку в учнів стилістичних умінь і навичок, глибшого й усебічного вивчення

української мови [3: 318]". Мовні засоби, таким чином, розглядаються в мовленнєвому контексті. Отже, основою удосконалення стилістичних умінь старшокласників є текст.

Спираючись на досягнення сучасної лінгводидактичної науки, ми умовно виділили п'ять груп вправ та завдань, що передбачають низку мисленнєвих операцій, стимулюють самостійне мовлення, мобілізують чуттєво-мовленнєвий досвід учня й розкривають зв'язок мови з життям. Серед них виділяємо вправи що: виробляють уміння й навички роботи з текстами різних стилів і жанрів, розвивають мисленнєві та мовленнєві здібності; розвивають уміння й навички проведення стилістичного аналізу тексту, вчать застосовувати стилістичний експеримент; передбачають уміння й навички добирати виражально-образні засоби мови, виявляють творчі здібності учнів; спрямовані на створення власних висловлювань різних стилів і жанрів у будь-яких життєвих ситуаціях; удосконалюють уміння й навички створення й редагування текстів різної стильової спрямованості.

Наведемо приклади вправ кожної з груп та з'ясуємо їх значення для удосконалення стилістичної грамотності учнів старшої школи.

До першої групи пропонуємо ввести вправи на визначення стилістичних особливостей тексту, в тому числі, й на виявлення ознак підтексту висловлювання. До них відносимо різні види переказів, що вимагають свідомого застосування набутих знань, умінь і навичок зі стилістики. Наприклад: *1. Уважно прочитайте текст.*

... В тім гаю,
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою
Ще молодую – у могилу
Нужда та праця положила (Тарас Шевченко).

2. Виділіть у тексті засоби, що передають емоційний стан ліричного героя.

3. Знайдіть у тексті синтаксичні засоби виразності.

4. Розкажіть про події, подані в тексті, від імені учасника.

5. Відтворіть контекст кожного абзацу відповідно до основної думки тексту.

6. Напишіть переказ близько до тексту.

Вправи такого типу врізноманітнюють роботу на уроці, сприяють розумінню учнями єдності змісту і форми тексту.

Завдання цієї групи вправ забезпечують удосконалення навичок мовленнєвої діяльності, навчають добирати необхідні засоби для передачі думки.

Друга група презентує вправи, що вимагають стилістичного аналізу мовних одиниць, а також стилістичного експерименту. Вони спрямовані на виявлення виражальних засобів мови та з'ясування їх функцій у тексті:

1. Прочитайте виразно й емоційно вірш.

2. Поміркуйте, чим можна пояснити задушевний, проникнутий глибоким ліризмом тон тексту?

3. З'ясуйте, якими стилістичними засобами послуговується автор для передачі почуття любові до рідної мови?

Мово рідна! Колискова
Материнська ніжна мово!
Мово сили й простоти, –
Гей, яка ж прекрасна Ти!
Перше слово – крик любови,
Сміх і радість немовляти –
Неповторне слово "Мати" –
Про життя найперше слово...
Друге слово – гімн величний,

Грім звитяг і клекіт орлій, –
Звук "Вітчизна" неповторний
І простий, і предковичний...
Ну, а третє слово – "Мила" –
Буря крові, рвійна
І така, як пах любистку,
І така, як мрійка мрійна...
Перейшов усі світи я –
Є прекрасних мов багато,
Але першою, як Мати,
Серед мов одна лиш ти є.
Ти велична і проста.
Ти стара і вічно нова.
Ти могутня, рідна мово!
Мово – пісня колискова.
Мова – матері вуста (Іван Багрянний).

Третю групу формують завдання, що вдосконалюють уміння й навички самостійно добирати виражально-образні засоби мови та з'ясовувати їх стилістичні особливості.

Під час виконання таких вправ учні розвивають свої творчі можливості.

До цієї групи відносимо завдання креативно-ситуативного характеру:

1. *Спишіть, вставляючи замість крапок означення, подані в довідці. З'ясуйте їх художньо-естетичну роль у тексті. Виділіть у ньому епітети фольклорного походження. Доберіть власні варіанти епітетів та поміркуйте, чи доречним буде їх використання у вірші? Свою думку аргументуйте.*

Мріють крилами з туману лебеді.....

сиплють ночі у лимани зорі.....

Заглядає в шибку казка..... очима,

..... ласка в неї за плечима.

Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,

не пушу тебе колиску..... гойдати.

Припливайте до колиски, лебеді, як мрії,

опустіться, зорі, синові під вії (В. Симоненко).

Довідка: *рожеві, сиві, сургучеві, добра, материнська, синова, тихі.*

Четверта група – це ситуативні завдання, спрямовані на створення власних висловлювань, текстів різних жанрів та стилів мовлення:

1. *Уявіть, що ви працівник краєзнавчого музею і до вас потрапили цінні пам'ятки літератури. Складіть опис матеріалу, необхідного для їх наукового вивчення. Яким стилем і якими виражальними засобами ви скористаєтеся? Чому?*

2. *Уявіть, що вам запропонували стати дописувачем журналу. Напишіть статтю до молодіжного журналу про вживання жаргонізмів у молодіжному середовищі. До тексту введіть речення, властиві публіцистичному стилю.*

Виконання подібних завдань навчає школярів розуміти "гру слова", удосконалює навички точного вживання, самостійного добору найбільш удалих засобів мови з погляду їх комунікативної доцільності.

Остання, п'ята група вправ і завдань розвиває вміння редагувати та конструювати власні висловлювання. Метою таких вправ є попередження й усунення різного типу помилок у мовленні учнів. Окрім того, сюди відносимо завдання на заміну одних синтаксичних конструкцій іншими, у тому числі й синонімічними. Необхідною умовою конструктивної роботи є надслівна основа висхідного матеріалу (тобто речення або текст). Наприклад:

1. *Прочитайте речення. Подані прості поширені речення перетворіть у складнопідрядні. З'ясуйте, чи змінився їх зміст? Чим це зумовлено? Виділіть в утворених*

реченнях граматичну основу, з'ясуйте засоби зв'язку між головною та підрядною частинами. Поясніть уживання розділових знаків.

1. На перехресті двох доріг росла висока тополя. 2. На місяці немає життя через відсутність вологи і повітря. 3. Незважаючи на втому екскурсією всі були задоволені. 4. Випав сніг на посівілу землю.

2. Прочитайте, доберіть із дужок відповідний паронім. Свою думку аргументуйте. *Перебудуйте подані речення у складнопідрядні, запишіть їх, з'ясуйте засоби зв'язку в них.*

1. Військові (з'єднання, об'єднання) на ходу переорганізовувалися в бойові групи. 2. Скіфія була (з'єднанням, об'єднанням) різних племен. 3. Розширюється участь громадських організацій і (з'єднання, об'єднання) громадян у законодавчій діяльності представницьких органів влади. 4. Іноді при (з'єднання, об'єднання) льодовиків зливаються й крайові морени.

Такі вправи допомагають учням виявляти, аналізувати й виправляти допущені помилки, прищеплюють навички культури мовлення; виробляють у школярів критичне ставлення до власних висловлювань.

У статті ми лише частково торкнулися питання роботи зі стилістики в старших класах. Обсяг статті не дозволив розкрити детально систему вправ, тому подали лише окремі приклади із кожної запропонованої групи, яку кожен може наповнити на свій розсуд відповідно до програмового матеріалу.

У подальшому плануємо продовжити роботу над удосконаленням роботи зі стилістики в 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Культура української мови: Довідник / За ред. В.М.Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 286с.
2. Немов Р.С. Психологія: Учебник для студентів высш. учеб. заведений: – М.: Гуманит, 2002. – 608 с.
3. Пентилюк М.І., Гайдаєнко І.В., А.Г.Галетова, С.О.Караман та інші. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: Підручник для студентів філологічних факультетів університетів. – Київ: Ленвіт, 2005– 400с.
4. Пентилюк М.І., Гайдаєнко І.В., А.Г.Галетова, С.О.Караман та інші. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: Посібник для студентів педагогічних університетів та інститутів. – Київ: Ленвіт, 2003. – 302с.

УДК 37.03

Т.Д. Гнаткович

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті з'ясовується необхідність використання комплексного лінгвістичного аналізу тексту, спрямованого на реалізацію компетентнісного підходу в навчанні мови.

The article deals with necessity using of complex linguistic analysis of the text directed to implementation of a complex competitive approach in language studies.

Одним зі шляхів ґрунтовного засвоєння школярами знань про українську мову та систему її мовних одиниць і вироблення відповідних компетенцій щодо їх правильного й ефективного використання в активній мовленнєвій діяльності, усвідомлення мови як основи формування й формулювання думки, спостережливості над словом, його естетичного сприйняття є впровадження в постійну практику лінгвістичного аналізу тексту. Цей метод започаткувався в другій половині минулого століття й на сьогодні перебуває в стадії активного становлення та закріплення в лінгводидактиці. Основи лінгвістичного аналізу тексту заклали І.Ковалик, Л.Мацько, М.Плющ [2] на рівні середньої школи. Значними є